

влачи срећне јунаке, и други, намењен срећним читаоцима. Добро познатим цитатом из Толстојевог дела *све срећне породице личе једна на другу* изабраним за наслов, ауторка заправо сугерише редукованост и жанровску предвидљивост прича са хепаендом. Она поставља у фокус свог истраживања питање: ако чист и тежак трагизам не претеже у свакодневном животу, зашто претеже у литератури? Посебно су стога интриганти савремени наративи у којима јаки финални мотиви, традиционално везани за позитиван когнитиван емотиван одговор читалаца (женидба, завршено школовање, оствареност у послу, савладана препрека), заправо постају иницијални у креирању једне дубље (не)срећне стварности. *Хејшенг* „распоређен међу реликте претходних поетика“, у савременој књижевности нестаје на ободима тривијалне популарне литературе, или се спорадично јавља примарно као пример „фантастичаног или барем симплификујућег тоталитета“ (Бјелановић 2022: 220). Поглавље посвећено срећном читаоцу донекле је обједињујуће – јер срећан је читалац сваки читалац, чак и онај фрустриран ако није остао без приче.

Студију *Наративни сенџимени* је писао срећан читалац, чак и онда када је описивао своје одустајање од читања Џојсовог *Финџановој бдења*, ужаснутост над последњим страницама Десничиног *Зимској љејовања*, или дечије страхове од прича без срећног завршетка. *Наративни сенџимени* су студија за препоруку јер се у њој добро мисли, научно, прецизно и јасно пише, и још – неочекивно за научну студију – ужива као у доброј литератури, твори естетски ефекат дубоко личног, аутобиографског – саморазобличавајућег. Студија са аутопортретом свог срећног творца аутора читаоца – једна је врста пруженог огледала у које треба да завиримо и сусретнемо се са сопственим читаоцем.

Др Драјана Б. Вукићевић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

prof.vukicevic.dragana@gmail.com

Примљен: 12. јуна 2023. године

Прихваћен за штампу јула 2023. године

UDC 82.09-322.4AVANGARDA(049.32)

ЗЕНИТОДАДАИЗАМ – КЉУЧ СРПСКЕ АВАНГАРДЕ

(Предраг Тодоровић. *Зенитодадаизам у српској књижевности*.
Београд: Институт за књижевност и уметност, 2022)

Студија др Предрага Тодоровића *Зенитодадаизам у српској књижевности* је опсежна, графички упечатљива, нестандартног формата, написана на 330 страна, са црно-белим, као и фотографијама у боји. Ова књига сажима досадашња знања о дадаизму не само у књижевној, већ и у уметничкој авангарди у српским и европским оквирима. Она покрива и књижевне, али и естетске, филозофске, сценске и ликовне аспекте феномена зенитодадаизма као споја два правца, зенитизма и дадаизма.

Др Предраг Тодоровић настоји да књижевно-теоријска сазнања повеже са личним освртима, занимљивим запажањима, документарном грађом. На тај начин, он је текст књиге учинио примамљивим и читаоцима који не припадају академској

заједници, али и постигао да она буде подједнако намењена и стручној јавности. Она представља неизбежни материјал за будуће истраживачке подухвате у овој области.

Рецензенти књиге су: проф. др Радивоје Константиновић, проф. др Дејан Ајдачић и др Зоја Бојић.

У студији су изнета запажања која су плод досадашњих истраживања, али их аутор унапређује сопственим ставовима. Неки од њих су у дијалошкој позицији са пређашњим, што се најбоље види у закључку студије. Др Тодоровић инсистира на тачности информација, које су резултат вишедеценијског промишљања. Њих контрастира са онима до тада важећим указујући на слаба места и недопустиво грубе грешке. Ове исправке представљају најновије и најзактније истраживачке закључке у области домаће авангарде.

Студија је садржински и визуелно употпуњена различитим репринтовима дадаистичких ревија попут *Да-га-Танка*, *Дага Цеза*, *Дага-Јока*, *Дага-Јока 2*, *Зенић-Ексџрес*, што је њена посебна вредност. У питању су њихова фототипска издања. Она представљају темељ обнове знања о феноменологији наше авангарде. Такође су кључ ове књиге и лични допринос др Предрага Тодоровића српској књижевности и култури.

Основни текст студије прегледно је подељен на шест поглавља која представљају заокружену целину. Прво поглавље, које је уједно и увод, носи наслов *Прећече зенићодагаизма*. Подељено је на три потпоглавља: *Уводне најомене*, *Willkommen, bienvenue, welcome to cabaret (Voltaire): њочеци гаге* и *Шћиа је њрећходило срјском зенићодагаизму*. Затим следи поглавље *Срјски гагаизам Драјана Алексића* у коме се налази једно потпоглавље, а то је *Драјан Дага Алексић*, у потпуности посвећено његовом животу и делу. Наслов трећег поглавља је: *Ињћеракцјја гагаизма и зенићизма сћворила је зенићодагаизам*. У оквиру њега, издвајају се следећа потпоглавља: *Почеци*, *Зенић манифест 1922*, *Зенићодагаистичка њоезија и ѡроза* и *Крај сарадње*.

Четврто поглавље се зове *Пројћајонистички зенићодагаизма: Мицић, Ануцка, Пољански, де Були, Токин, Драинац, Палежански, Рајковић, Коњевод*. Свако потпоглавље посвећено је некоме од њих: *Љубомир Мицић: човек која су сви волели да мрзе*, *„Ануцка Мицић: Љубомирова Нина-Нај, Бранко Ве Пољански: човек са хиљаду лица, Мони де Були: београдски гагаистички и надреалистички ѡре (београдских) надреалистички, Боцко Токин: мирођија у чорби срјске авајарде, Раде Драинац: Хићнистички и Бо Палежаски + Сава Рајковић + Бојослав Коњевод: срјски „ѡсеудодагаистички“*.

У петом поглављу *Срјски гагаистички часописи, алманаси и леци* налази се седам потпоглавља, а свако носи назив неке од публикација. Та поглавља су *Да-га-Танк*, *Дага Цез*, *Дага-Јок*, *Зенић-Ексџрес*, *Дага-Јок 2*, *Зенић-Ексџрес*, *Хићнос* и *Црно на бело*, којима је у књизи посвећено доста пажње. Напоследку следи закључак.

Почетно поглавље проучава зачетке зенитодадаизма на овим просторима. Затим следи поглавље посвећено Драгану Дади Алексићу, зачетнику српског дадаизма. Наредно је усредсређено на садејство два правца, дадаизма и зенитизма, које је изнедрило зенитодадаизам у српској авангарди. У питању је креативни феномен нетипичан не само за српски (југословенски), већ и за европски простор.

Следеће поглавље ове студије фокусира се на најпроминентније фигуре ова два правца. Најпознатији домаћи дадаиста је Драган Алексић док је Љубомир Мицић најзвучније име српског зенитизма. Ово поглавље укључује и „псеудодадаисте“.

Предмет интересовања претпоследњег поглавља су домаће публикације посвећене дадаизму.

На почетку студије се апострофира да је 2021. година вишеструко важна будући да се њоме навршава један век од када је покренут часопис *Зенић* браће Мицић, који се бавио уметношћу и културом. То је такође и година када се навршава 50 година од смрти Љубомира Мицића, оснивача часописа *Зенић*, и шездесет година од смрти његове супруге.

Том годином обележава се сто двадесета година од рођења Драгана Алексића. Објављивање студије 2022. године доказује актуелност ове теме, чији почеци сежу дубоко у прошлост. Зачеци зенитодадаизма у нас настају деловањем његових најистакнутијих представника. То су Драган Алексић, чијим ангажманом у зенитизам продиру дадаистички утицаји, и Љубомир Мицић, зенитиста, оштри противник дадаизма. Парадоскално, његов часопис управо дадаизму, посредно, преко Алексића, даје простор.

Уз зенитисте и дадаисте, Тодоровић ставља акценат на групу „псеудодадаиста“. То су уметници Слободан Мишић алијас Бо Палежански, Сава Рајковић и Богослав Коњевод који нису припадали покрету, упркос томе што је опште мишљење било да јесу на основу тога што се њихово деловање могло повезати са Дадам. Њиховим животом и радом бави се поглавље ове студије посвећено најзначајнијим представницима зенитодадаизма код нас

Аутор успева да целовито прикаже суштину дадаистичког покрета у авангардној уметности указујући на њен корен. Реч је о кабареу. Ту је настала Дада. Она је подлога на којој ниче уметност као контрапункт свему догматском у друштву. Дада се супротставља устајалости дотадашњих књижевних форми и канона. Она пркоси норми на којима почива друштво као целина, универзалних постулата који су досегли границе неупитног. Тодоровић истиче да је Дада начин да се уметничком стварању удахне дух свежине кроз осмишљавање, игру и апстракцију како би се надоместила њена окошталост оличена, рецимо, у роману, канонској књижевној форми.

То је идентично настојањима млађе генерације, којој Драган Алексић припада, да се превазиђе све устаљено, традиционално, што се не сме преиспитивати, већ само следити и поштовати. Дадаисти се залажу за рушење свега старог у друштву и замену новим, спектакуларним, до тада непознатим, што нико није видео ни чуо. Ништа не треба да остане као што је било, ни вредности, ни култура, ни традиција, ни цивилизација, ни језик. То поручује Алексићев текст *Дадаизам*, у ком он износи идеју нове уметничке праксе. Због тога се овај његов текст сматра програмским, који чак личи на манифест. Међутим, есејизам који је у њему такође присутан га чини хибридном књижевном формом, као што је то Мицићев *Зенић-манифест 1922* чија је хибридност постигнута мешањем ћирилице и латинице.

Аутор студије указује и на особености језика представника уметничких тенденција. Наводи да Драган Алексић користи оригинални и нестандартни језик, обогаћен стилским фигурама. Његова сврха је истицање идеје дадаизма која је социјално-културолошко шокирање кроз уметност. Он у својим песмама експериментише, игра се, а игра је матрица из које произилази уметност. То је срж дадаистичке поезије. Флексибилност језика и ума супротставити њиховој ригидности, за то се залаже Дада.

Она је полигон за одстрањивање ужеглости свега људима познатог и наметнутог као апсолутног. Дадаизам је дечја новотарија у свету огрезлом у окамењеност мишљења, ставова, начина гледања на свет, начела. Она представља свежину, разиграну перспективу, начин изградње нове културе и цивилизације, готово на трагу једног Ничеа. Темелј супремације новог над старим је пркос. Младачки занос рађа инат на крилима којег се дадаисти боре против свега што фигурира као неповредиво у својој утврђености и укоренености у себи самом.

Оно што је устоличено као неприкосновено они сматрају дубоко погрешним и неистинитим. Буне се против општеприхваћености таквих форми и вредности која им обезбеђује статус недодирљивости. Дадаисти желе да на радикалан начин раскрсте са претходним. Иста радикалност постоји у Мицићевом деловању. Он у свом *Зенић-манифесту* 1922 ко ристи глагол „морати“ и знакове екскламације. То нису обичне реченице, то су памфлети у малом.

Мицић је толико дрзак да се наредбодавно обраћа читалачкој публици. Алексић је дрзак према Дучићу, великом песнику, кога сматра незанимљивим и политички подобним. То је бунтовност дадаиста на делу. Они се опредељују за ново, а против старог. И зенитиста Мицић се сврстава, отворено бира страну, пренаглашено и смело. Он шокира и провоцира, онако како су то чинили уметници у кабареима.

У једном од њих, који се налазио у централној области Цириха, зачета је уметничка револуција као побуна против рата. Она ће користити поругу као основу. Кључни елементи биће пародија, гротеска, сатира, перформанс, драмолет, импровизација, хумор, сарказам.

Побуна ће доћи и до Београда и појавити се на даскама Атељеа 212. Медиј кроз који ће она исказати саму себе биће позоришна представа *Краљ Иби*. Проговориће кроз уста Зорана Радмиловића. Основано препостављамо да је ово поглавље на коме ће се читаоци најдуже задржати. Кроз њега провејава бојемски дух Париза, са којим, раме уз раме, захваљујући умешности великог глумца, стоји Београд.

Др Тодоровић настоји да укаже на утицај књижевних тенденција на културу у целини. Иако потиче из Немачке, експресионизам се ширио ван географских граница. Запљуснуо је читаву Европу, укључујући Србију и српске интелектуалце, пре свих Мицића и Станислава Винавера који је написао *Манифест експресионистичке школе* (1920). Као што се ширио ван Немачке, тако се ширио и на друге уметности осим књижевне, као што је архитектура.

Имуне на његов утицај нису биле ни примењене уметности, а један од начина ширења било је преко медија као што су филм и фотографија. На тај начин, овај правац је доспео до позоришта, сценских уметности, а присутан је и у музици. Он је темељно и неповратно променио дотадашњу уметност чији је карактер био традиционални, поштујући на тај начин своју, али и дадаистичку основну премису која подразумева побуну против свега до тада постојећег. *Зенићоодаизам у српској књижевности* показује како се експресионистичке идеје примењују у критичкој пракси.

Студија се бави дадаистичким публикацијама какве су *Да-Да-Танк*, *Дада Цез*, *Дада-Јок*, *Зенић-експрес*, *Дада-јок 2*, *Зенић-експрес*, *Хиџнос*, *Црно на бело*, и њиховим особинама као што су број страна, типографија, садржај, било да је реч о његовој поетичкој или сликовној страни, интерпункцијом, језиком који се употребљава у овим гласилима, уређењем страна, како насловне, тако и преосталих страна у датом броју часописа.

Детаљна анализа наведених публикација која подразумева пажљиво проучавање њихових визуелно-текстуалних аспеката доприноси потпунијем и дубљем увиду значаја часописа као пропагандних алата за преношење бунтовничке поруке коју и зенитизам и дадаизам преносе. То је, истовремено, и значај Мицићевог манифеста.

Студију затвара закључак у коме аутор улази у полемику са претходним проучаваоцима ове теме. Његов циљ је да неправде начињене кроз објављивање неистина и брзоплетих закључака исправи чињеницама. Оне су плод личних дугогодишњих истраживања, али и су и усвојене оне иза којих стоје други реномирани аутори. Утолико ова студија представља значајан допринос српској науци о књижевности.

Последња три поглавља студије, која не улазе у основни текст, су *Додаци* у оквиру којих се налазе писма, фотодокумента, као и потом.

Први *Додатак* садржи два исма која је Драган Алексић слао Тристану Цари, други *Додатак* садржи фотодокумента, а у трећем се налази текст о обнови гроба брачног пара Мицић у оквиру којег постоје Прилози 1, 2 и 3.

Библиографија студије је веома богата. Њу чине библиографске јединице у које улазе извори: часописи, текстови, песме, приче, књиге зенитодаиста и осталих авангардиста, као и теоријско-књижевна литература. Употпуњена је списком филмова, тв емисија, веб извора, као и линковима на којима се налазе текстови са информацијама о обнови гроба брачног пара Мицића, Љубомира и Анушке.

Последње поглавље је уређени индекс у коме се налази готово 1000 имена који су још један печат научног утемељења.

Књига *Зенићодаизам у српској књижевности* др Предрага Тодоровића представља педантно аргументовано сведочанство о српској авангарди и зенитодаизму, са освртом на његове европске, па и светске импликације. Она је кохерентна, добро структурирана, садржајно богата, академски надмоћна. Има документарни, научни и уметнички карактер.

Др Марија С. Терзић

Институт за књижевност и уметност

Одељење Поетика модерне и савремене српске књижевности

Београд

marijaterzic91@gmail.com

Примљен: 2. јула 2023. године

Прихваћен за штампу августа 2023. године

UDC 821.163.41.09:81(049.32)

ТРАГОМ СРПСКОГ СВЕТИТЕЉА И ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА

(Владан Јовановић. *Језик и речник светиої владике Николаја Велимировића (диференцијални ѝрисѝуј)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 507 стр.)

Крајем 2022. године, у оквиру едиције *Монографије* чији је издавач Институт за српски језик САНУ, изашла је књига вишег научног сарадника Владана Јовановића и једног од уредника тезаурусног *Речника српскохрватскої књижевної и народної језика САНУ*, која носи наслов *Језик и речник светиої владике Николаја Велимировића (диференцијални ѝрисѝуј)*.

Желим да изразим посебно задовољство што сам имала прилике да рукопис књиге у целисти прочитам већ након првог прелома, те ми је особита част да представим научној и стручној јавности, као и широј читалачкој публици ову веома значајну и на свеопшту радост свих нас – вредну и корисну монографију.

Садржај књиге подељен је на шест већих целина: *Увод* (стр. 9–23), *Писано сѝваралашѝтво владике Николаја Велимировића из уїла филолошке науке* (стр.